

Pavol Žigo

Filozofická fakulta Univerzity Komenského
Bratislava
pavol.zigo@uniba.sk

Komplexnosť interpretácie slovanskej substantívnej deklinácie v *Slovanskom jazykovom atlase*

Abstrakt: Príspevok je výsledkom spracúvania substantívnej deklinácie v rámci projektu *Slovanský jazykový atlas*, ktorého materiálom tvoria územia slovanských jazykov od Jadranského mora po Ural. Povaha rozsiahleho nárečového materiálu z nárečí všetkých slovanských jazykov si vyžaduje integráciu synchronického aj diachronického prístupu interpretácie skúmaných javov a súčasné rešpektovanie genetickej, areálovej aj typologickej povahy podstaty problematiky. Vývin, stabilizácia a súčasný stav morfológických štruktúr z porovnávacieho hľadiska poukazuje aj potrebu integrovať v morfológickej interpretácii aj fonologický, morfonologický a slovotvorný aspekt výskumu.

Kľúčové slová: dialektológia, fonológia, morfonológia, morfológia, *Slovanský jazykový atlas*, explanačná deskripcia.

Abstract: The complexity of interpretations of Slavic noun declension in the *Slavic Linguistic Atlas*. The article deals with a project of the analysis of the natural development processes of noun declension in dialects of Slavic languages in a special volume of the international project – Slavic Linguistic Atlas. The author offers basic experience from the cartographic processing of morphological items, in particular Slavic macro-areas, and points to the necessity of the synthetic analysis of the natural development of noun declension in dialects of Slavic languages as a starting point for an explanation focused on the nature in morphology.

Keywords: dialectology, phonology, morphonology, morphology, Slavic Linguistic Atlas, explanatory description

Slovanský jazykový atlas patrí k najvýznamnejším medzinárodným slavistickým jazykovedným projektom. Založený je na základných metodologických postupoch slovanskej dialektológie a jednotných kritériách výskumu rozsiahleho nárečového areálu, bodovej siete, ktorú tvorí 853 výskumných lokalít slovanských krajín od Jadranského mora po Ural. Do projektu sú zahrnuté aj slovanské lokality, ktoré administratívne patria do štátnych útvarov s neslovanským majoritným obyvateľstvom. Základné výskumné lokality, označené ako výskumné body, predstavujú slovinské nárečia (body č. 1–21, pričom body č. 1–3 ležia na území Talianska), body č. 22–45 a 52 reprezentujú chorvátske nárečia (body č. 146–153 sú chorvátske nárečia na území dnešného Rakúska), body č. 46–51 a 57–61 zastupujú nárečia Bosny a Hercegoviny, body č. 53–55 a 62–88 reprezentujú srbské a čiernohorské nárečia, body č. 90–105 mace-

dónske nárečia (č. 106 na území Albánska, č. 107–113a v Grécku), body č. 114–145 bulharské nárečia (č. 850–852 na území Grécka, č. 853 na území Turecka), body č. reprezentujú 172–207 české a moravské nárečia, č. 208–233 sú slovenské nárečia (body č. 154–156 sú slovenské nárečia na území Maďarska), v bodoch č. 234–237 sú lužickosrbské nárečia, bodmi č. 238–326 sa prezentujú poľské nárečia, bodmi č. 327–400 bieloruské nárečia, body č. 401–521 predstavujú ukrajinské nárečia (č. 167 a 171 ukrajinské nárečia na území dnešného Rumunska, č. 522–524 na území dnešného Moldavska), body č. 528–849 reprezentujú ruské nárečia (č. 525 sú ruské nárečia na území Litvy, č. 526 ruské nárečia na území Lotyšska, 527 ruské nárečia na území Estónska).

Projekt je realizáciou zámeru, ktorý ako návrh na komplexné spracovanie jednotlivých jazykových rovín nárečí všetkých slovanských jazykov prezentovali v r. 1929 na prvom slavistickom zjazde v Prahe jazykovedci Antoine Meillet (1866–1936) a Lucien Tesnière (1893–1954). Takýto rozsiahly projekt od začiatkov predpokladal riešenie množstva teoretických aj metodologických otázok a jednotný prístup kolektívu bádateľov pri interpretácii množstva areálovo diferencovaných javov. Náročnosť problematiky a nežičlivá medzivojnová politická situácia na sklonku tridsiatych rokov viedli aspoň k záveru, prijatému na III. slavistickom zjazde v Belehrade, v zmysle ktorého sa na jednotlivých národných slavistických, resp. jazykovedných pracoviskách systematicky budovali lexikálne nárečové bázy. Komplexné spracovanie nárečí jednotlivých slovanských jazykov nadobudlo konkrétnu realizáciu až po vzniku Medzinárodného komitétu slavistov, ktoré bolo výsledkom stretnutia jazykovedcov v Belehrade v r. 1956, resp. až na IV. slavistickom zjazde v Moskve v r. 1958. Na základe spoločne prijatého rozhodnutia interpretovať výsledky komplexného slavistického výskumu metódou lingvistickej geografie vznikla Medzinárodná komisia pre Slovanský jazykový atlas, ktorej hlavným cieľom sa stala príprava dotazníka, vytvorenie siete výskumných lokalít a vypracovanie jednotnej fonetickej transkripcie. Organizáciu a realizáciu projektu vedie Medzinárodná komisia pre Slovanský jazykový atlas pri Medzinárodnom komitétu slavistov a je zásluhou sa vo všetkých lokalitách vyplnil jednotný dotazník s názvom *Вопросник Общеславянского лингвистического атласа*, ktorý vyšiel v r. 1965 a tvorí ho 3454 skúmaných javov, otázok z oblasti hláskoslovnia (otázky označené symbolom F), tvaroslovnia (označené symbolom M), lexiky (označené symbolom L), tvorenia slov (označené symbolom Sl), sémantiky (označené symbolom Sm), prozódie (označené symbolom P) a syntaxe (označené symbolom Sx). Pri vyplňaní dotazníka sa uplatnili zásady fonetickej transkripcie, ktorá bola po viacerých oponentúrach prijatá a vyšla ako metodický materiál v zborníku *Общеславянский лингвистический атлас* (1964). Na zasadnutí Medzinárodnej komisie pre Slovanský jazykový atlas pri Medzinárodnom komitétu slavistov, ktoré sa konalo na 6. medzinárodnom slavistickom zjazde vo Varšave r. 1973 jeho účastníci skonštatovali, že terénny výskum vo všetkých lokalitách je podľa Dotazníka (*Вопросник* 1965) ukončený a získaný terénny materiál možno spracúvať a pripravovať na publikovanie. Od tohto medzníka sa na základe dohody začali prípravy na vydávaní dvoch sérií Slovanského jazykového atlasu: hláskoslovno-gramatickej, v ktorej sa interpretujú jazyky z oblasti hláskoslovnia, prozódie, tvaroslovnia a skladby slovanských nárečí, v druhej – lexikálno-slovotvornej sérii sa spracúvajú jazyky z oblasti tvorenia slov, lexiky a sémantiky. Na základe takejto perspektívy sa aj prípravné práce skoncentrovali do dvoch sekcií s pracovnými názvami

hláskoslovno-gramatická a lexikálno-slovotvorná. Osobitné postavenie má morfonologická sekcia, ktorej hlavným cieľom je príprava rekonštruovaných podôb kartografovaných štruktúr do praslovančiny, na základe čoho možno v rozsiahlych slavistických dimenziách interpretovať spoločné východiskové štruktúry sledovaných nárečových javov najmä v lexikálno-slovotvornej sérii. Bez takejto prípravy nebolo a nie je mysliteľné kartografické spracovanie veľkého množstva nárečových javov rozsiahleho skúmaného areálu. Medzinárodná komisia pre Slovanský jazykový atlas pri Medzinárodnom komitáte slavistov vydáva pravidelné zborníky s názvom *Общеславянский лингвистический атлас* a podtitulom *Материалы и исследования*.

Spracovanie hláskoslovných znakov v hláskoslovno-gramatickej sérii OLA aj diferenciácia lexikálnych a sémantických prvkov v lexikálno-slovotvornej sérii tohto projektu je svedectvom výrazne členených, diferenciačných aj integračných prvkov, tvoriacich areály najrozmanitejšej povahy. Postupné prenikanie do detailnej interpretácie jazykového materiálu z celoslovanského areálu však privádza riešiteľov k poznatkom, že projekt OLA si vyžaduje nielen kartografické spracovanie jazykového materiálu, ale aj fundovanú interpretáciu areálového výskytu jednotlivých javov si v rámci komentárov k mapám a integráciu genetickej, areálovej aj typologickej charakteristiky spracúvaných javov. Toto konštatovanie chceme s ohľadom na rozsah problematiky, jej zložitost' aj žáner tohto príspevku ilustrovať niekoľkými vybranými javmi zo substantívnej deklinácie. Spracovanie a interpretácia týchto javov je svedectvom nevyhnutnosti komplexného ponímania problematiky a potreby spájať pri jej interpretácii viaceré hľadiská. Motiváciou na uplatnenie tohto prístupu môže byť aj konštatovanie Ľubomíra Ďuroviča (Ďurovič 1973, 225–243), ktorý v súvislosti s typológiou tvarotvorného základu slovanských jazykov dávnejšie upozornil na paradox v ich klasifikácii: [...Как это ни странно, не существует классификации славянских языков, основывающейся на данных их современного состояния. Разделение на западно- южно- и восточно-славянские, или на южные и северные славянские языки базируется на географических данных и подгоняет языковые факты – notabene исторические – под эту заранее созданную схему. Классификация на основании рефлексов определённых праславянских звуковых сочетаний исходит из положения свыше 1000 лет тому назад и *полностью игнорирует* то специфическое, что отдельные славянские языки выработали в течение своего самостоятельного развития]; v preklade do slovenčiny: [...Akokoľvek to znie čudne, neexistuje klasifikácia slovanských jazykov, ktorá by sa opierala o ich súčasný stav. Rozdelenie jazykov na západo-, južno- a východoslovanské alebo na južné či severné slovanské jazyky sa opiera o zemepisné kritériá a všetky jazykové prvky prispôsobuje tejto – notabene historickej schéme. Klasifikácia na základe striednic za praslovanské skupiny hlások vychádza zo stavu pred vyše 1000 rokov a úplne ignoruje tie špecifické znaky jednotlivých slovanských jazykov, ktoré sa sformovali v období ich samostatného vývinu] (preložil Pavol Žigo). Z vývinového hľadiska sa substantívna deklinácia rozsiahleho slovanského areálu vyznačuje množstvom divergentných aj konvergentných tendencií, pre ktoré sú na jednej strane typické analogické procesy, na druhej strane sa prejavujú výraznou tendenciou k anomáliám, vyplývajúcim zo zmeny funkčnosti v konkrétnom čase aj areáli.

Východiskom vývinu substantívnych deklináčnych sústav slovanských jazykov, ako je všeobecne známe, bolo pôvodné triedenie substantív podľa kmeňov, v ktorom domi-

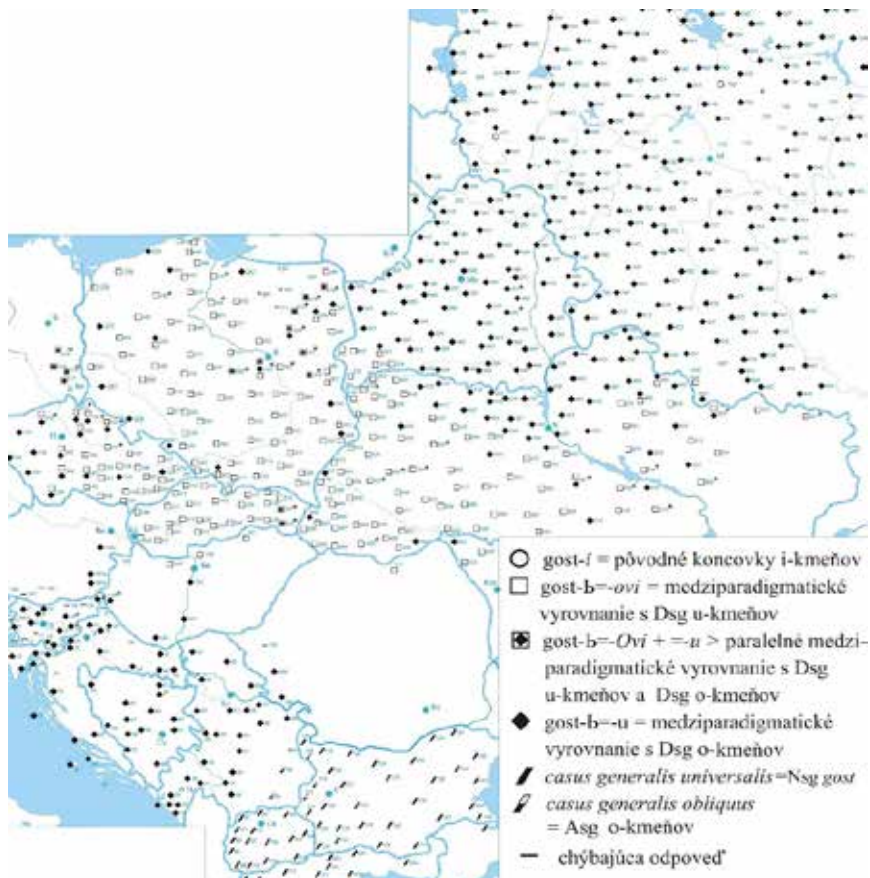
Obr. 1. Distribúcia pôvodných a nepôvodných *u*-kmeňových koncoviek lokálu singuláru životných maskulín (*virilia animata* – L sg)

novalo formálne kritérium. Od najstarších čias však už popri ňom zohrávalo veľký význam vnímanie významového kritéria, pôvodné deklinačné systémy sa narúšali a formovali sa nové. Komplikovanú podstatu gramatických kategórií však treba vnímať ich nielen na pozadí historickej jazykovedy, ale vnímať jeho vývin na pozadí konštatovania Viktora Krupu (Krupa 1980, 41), ktorý v tomto prípade hovorí o „sémantickej erózii“, spôsobenej prísunom nových prvkov z lexikálnej roviny. Typickým príkladom je výsledok vývinu pôvodnej *u*-kmeňovej koncovky datívu singuláru. Z hľadiska svojej uniformnej transparentnosti v triede životných maskulín (*virilia animata*) je v slovenskom jazykovom systéme typická, resp. aj kodifikovaná v súčasných tvaroch *chlap-ovi*, (pôvodný *o*-kmeň), *mužovi* (pôvodný *jo*-kmeň), *host'ovi* (pôvodný *i*-kmeň), *sluh-ovi* (pôvodný *a*-kmeň), *sudc-ovi* (pôvodný *ja*-kmeň), *syn-ovi* (pôvodný *u*-kmeň), *krest'an-o-*

vi (pôvodný *n*-kmeň). Tieto tvary sú dôkazom posilňovania aglutinujúcej flexie časti slovenských substantív, procesu, v rámci ktorého sa podľa Eugena Paulinyho (Pauliny 1990, 19) [ohýbacie koncovky tej istej funkcie s tými istými gramatickými kategóriami zblížovali, resp. namiesto viacerých pôvodných koncoviek ostala iba jedna] a motívom na širšie areálové spracovanie spomenutého javu v rámci *Slovanského jazykového atlasu*, t. j. aj z celoslovanského hľadiska.

Formovanie substantívnych deklinačných sústav a ich súčasný stav v pluráli svedčí o menšej miere súčinnosti princípov a o intenzívnejšom vplyve analógie. Ilustrovať to možno pohľadom na zmeny, resp. zachovanie pôvodného stavu tvarov lokálu singuláru slova *syn* v pôvodnej *u*-kmeňovej deklinácii. Transparentnosť gramatickej koncovky *-u* v lokáli singuláru v medziparadigmatických vzťahoch so všetkými ostatnými deklinačnými sústavami viedla k zachovaniu pôvodného tvaru *syn-u* na celom území srbských, chorvátskych, bosniackych a väčšine slovinských nárečí. Pôvodný – východoslovanský – stav sa vo východoslovanskej skupine jazykov zachoval aj na veľkej časti ruských nárečí, zo západoslovanskej jazykovej skupiny v centrálnej, juhovýchodnej a severozápadnej časti poľských nárečí. Hľadanie koreňov takéhoto vývinu vo východoslovanskom a južnoslovanskom areáli – nevynímajúc formy *casus generalis* v bulharských a macedónskych nárečiach – nie je zložité. Z typologického hľadiska je veľmi dôležité upozorniť na zmenu, v rámci ktorej sa v predložkových spojeniach *casus generalis* gramatický význam pôvodnej sufixálnej gramatickej morfémy presúva na predložku, nositeľ gramatického významu sa antepone! Skupina východoslovanských jazykov sa v rámci sledovaného javu z hľadiska vývinu „správala“ ináč – nedošlo v nej k prechodu deklinačných typov od formálneho kritéria k predpokladanému významovému, možno aj preto, že toto územie nebolo pod výrazným inojazyčným tlakom a nemalú rolu v tejto stabilite zohrala aj homogénna podstata jazyka verejnej komunikácie a konfesiónalna jednota a je opora v cirkevnej slovančine. Zachovanie pôvodných transparentných *u*-kmeňových foriem v južnoslovanskom areáli malo podľa Dalibora Brozovića a Pavle Ivića (Brozović, Ivić 1988, 21) – výnimku v kajkavských a severozápadných čakavských dialektoch s koncovkami *-i* a *-ě* a v bulharských a macedónskych nárečiach s tvarmi *casus generalis* – oporu v unifikácii tvarov a vo výraznej neutralizácii kategórie rodu. Areálom s veľmi intenzívnym vplyvom vnútroparadigmatickej analógie pri stabilizácii vzťahu *datív – lokál* singuláru sa stalo územie českých, slovenských a ukrajinských nárečí. Potenciálnou možnou príčinou tohto vývinu je na jednej strane zjednodušovanie inventáru gramatických koncoviek, v kde koncovka pôvodného datívu *u*-kmeňovej deklinácie *-ovi* nemala takú výraznú formálnu konkurenciu, akú mala koncovka *-u*, na druhej to bolo upevňovanie vnútroparadigmatického vzťahu *datív – lokál* v rámci životných maskulín (*rationalia animata/irationalia animata*) oproti neživotným maskulínam (*nonanimata*). Z typologického hľadiska, na ktoré upozornila Tatiana Vendina (Vendina 2009, 10), ide o javy, vyskytujúce sa v súvislom, veľkom, z hľadiska množstva a povahy jazykov polylingválnom a stabilnom areáli príľahlých jazykov. Tento jav okrem polylingválnej podstaty svojou dimenziou presahuje klasické makroareály slovanských jazykov a integruje časť západoslovanskej jazykovej oblasti s príľahlou – geneticky odlišnou východoslovanskou oblasťou.

Uniformná transparentnosť pôvodnej *u*-kmeňovej datívnej koncovky sa prejavila v rámci medziparadigmatických analogických procesov aj na vývine a stabilizácii kon-

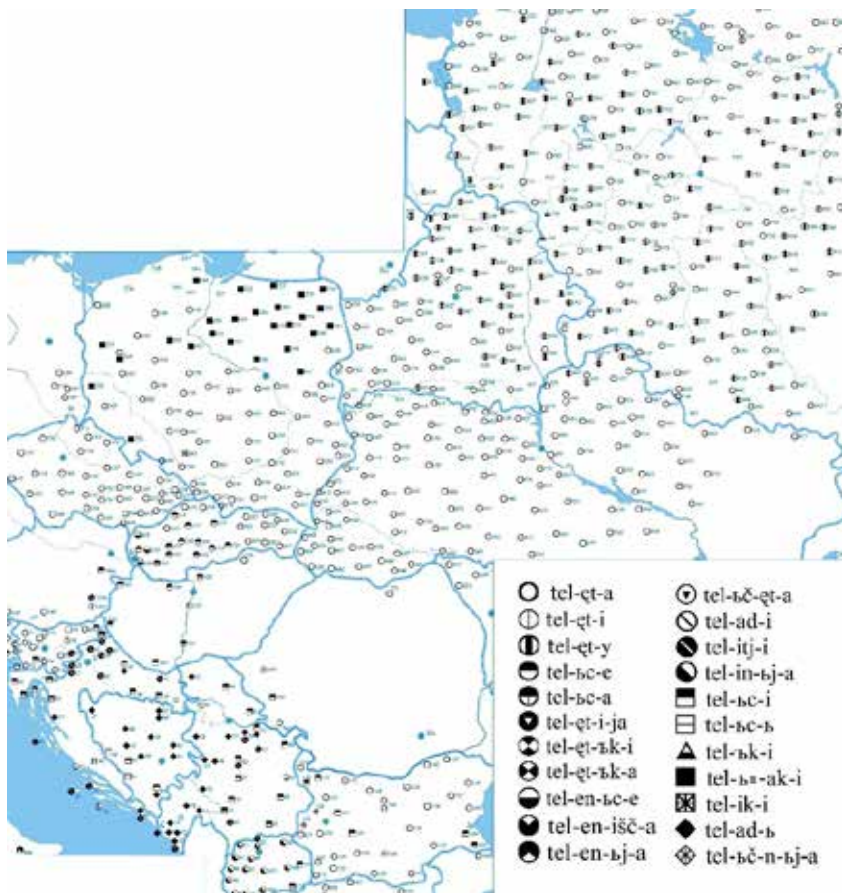
Obr. 2. Datív singuláru *host'* v slovanskom areáli

coviek v datíve singuláru životných maskulín typu *host'ovi*, ktoré pôvodne patrili do *i*-kmeňovej deklinácie. Po prehodnotení formálnych deklináčnych kritérií na významové sa v tomto tvare ustálila v rámci datívu životných maskulín transparentná koncovka *-ovi*, pôvodná v *u*-kmeňovej deklinácii, a neskôr aj ako vnútroparadigmatické vyrovnanie datív – lokál (pozri obr. 1). Z pohľadu slovenského jazyka, jeho spisovných aj nespisovných foriem, by na tomto jave z poznávacieho hľadiska nebolo nič zaujímavé, ak by sa sledovaný jav nestal typologickým znakom rozsiahlejšieho jazykového areálu, v rámci ktorého dochádza bez ohľadu na pôvodný genetický makroareál k prehodnocovaniu územnej distribúcie javu. V dôsledku tohto prehodnocovania sa sformoval nový súvislý, z hľadiska slovanských jazykov veľký a stabilný, polylingválny morfológický „*u*-kmeňový“ areál, ktorý sa od klasického geneticky podmieneného areálového členenia slovanských jazykov nepôvodnou koncovkou *-ovi* prejavil výraznými integračnými prvkami ukrajinčiny ako východoslovanského jazyka a ostatných záposlovanských jazykov. Oproti tomu vznikli nové „*jo*-kmeňové“ vzdialené, tak isto polylin-

gválne a geneticky heterogénne, napriek tomu morfológicky stabilné areály s nepôvodnou koncovkou *-u*, integrujúcou pôvodnú severnú časť východoslovanských jazykov (ukrajinčina a bieloruština) so západnou časťou južnoslovanských jazykov (slovinčina, srbčina, chorvátčina, bosniačina). Samostatným vývinom sa z morfológického hľadiska vyznačuje laterálny, súvislý a štruktúrne relatívne homogénny, polylingválny, najmä morfológicky stabilný areál macedónčiny, bulharčiny a juhovýchodnej časti srbských nárečí, v ktorom došlo k typologickej zmene v deklinačnom systéme stabilizáciou tvarov označovaných pojmom *casus generalis* (jedna forma zodpovedá množstvu gramatických významov; termín *casus generalis universalis* vyjadruje totožnosť formy s nominatívom, *casus generalis obliquus* vyjadruje totožnosť s niektorou z foriem nepriamych pádov; pozri obr. 2).

Laterálny areál macedónskych a bulharských nárečí, ako aj oblasť torlackých a prizrenských nárečí na administratívnom území dnešného juhovýchodného Srbska odráža historickú povahu kategórie pádu nielen smerom od konštrukcie k pádu, ale naopak – od pádu ku konštrukcii, pretože ide o územie, na ktorom sa pod vplyvom areálových kontaktov a z nich vyplývajúceho asimilačného tlaku oslabila funkcia gramatických morfém a funkčne sa posilnil význam predložiek tým, že prevzali gramatickú funkciu. Týmto javom možno dokumentovať, že gramatické kategórie nie sú fenoménom, ktorý by bol limitovaný dimenziami historickej jazykovedy, ale je dôkazom dynamiky vo fungovaní gramatických kategórií a potvrdzuje, že ich predpokladaná stabilita mala v minulosti prechodnú povahu a nemožno ju úplne vylúčiť ani do budúcnosti (Krupa 1980, 41). Prirodzená podstata vývinovej charakteristiky z areálového hľadiska nadobúda presvedčivú povahu vtedy, ak ju vnímame bez vplyvu administratívnych hraníc súčasných štátnych celkov, s vylúčením súčasných priestorových regulatív, ktoré majú z vývinového aspektu anachronickú povahu.

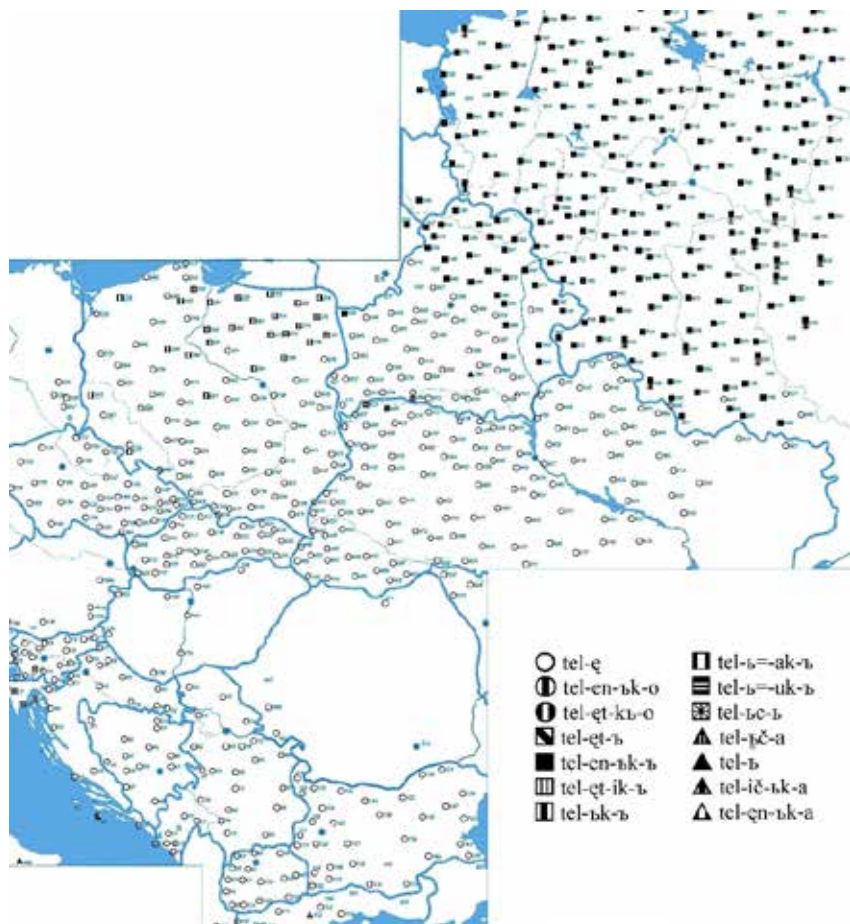
Vplyv „sémantickej erózie“, spôsobenej prísunom nových prvkov z lexikálnej roviny spôsobil aj reštrukturalizáciu v zaradovaní substantív do deklinačných paradigiem. Ilustruje ďalší príklad zo spracovania substantívnej deklinácie, ktorý je dôkazom vplyvu nových prvkov lexikálnej roviny na stabilizovanie modifikovaných podôb v paradigmách. Ide o navonok jednoduchý problém rozpadu pôvodných konsonantických kmeňov, ktorého vývin a postupnú stabilizáciu v jednotlivých areáloch dokazuje jav, označený v dotazníku otázkou č. 218 Npl *teľe* (Вопросник 1965, 85). Spracovanie materiálu zo skúmaného areálu ukazuje, že pôvodná podoba sa v jednotlivých makroaj mikroareáloch rozvinula nielen pod vplyvom hláskoslovných zmien, ale že výrazný podiel na súčasnej diferenciacii podôb mali aj prvky zasahujúce oblasť derivácie. Každá zo súčasných podôb, ktorou sa vnútorne diferencuje slovanský jazykový areál, si vyžaduje samostatnú interpretáciu aj komentár, vystihujúci nielen rozpad pôvodného stavu, ale aj ako výsledok procesu, ktorý narušil predpokladaný stav gramatickej roviny prísunom nových prvkov z lexikálnej roviny. Na prechody substantív z pôvodných tried konsonantických deklinačných typov, napr. *n*-kmeňov, do kvantitatívne rozsiahlejších tried vokalických kmeňov, napr. *o*-kmeňov, v určitých nárečových areáloch presvedčivo poukázali autori Janusz Siatkowski a Dorota Krystyna Rembiszewska (Siatkowski, Rembiszewska 2015, 164–166). V týchto intenciách sa rozvíjali z pôvodného základného tvaru Npl *teľe* aj jeho súčasné podoby *tel-ęt-a*, *tel-ęt-y*, *tel-ak-i*, *tel-in-bj-a*, *tel-ьc-i*, *tel-ьc-e* a podoba kolektíva *tel-ad-b*, ktoré tvoria nadobudli povahu ma-

Obr. 3. Areálová distribúcia tvarov Npl *telę

krotypov, menšou distribúciou sa vyznačujú podoby *tel-itj-i* (15 lokalít), *tel-ęt-i* (8 lokalít), *tel-en-ęc-e* (3 lokality), *tel-en-išč-a* (3 lokality), *tel-ęc-a* (3 lokality), *tel-ęc-ęt-a* (3 lokality), *tel-ad-i* (3 lokality), *tel-ęc-in-ųj-a* (3 lokality), *tel-ęt-ųk-i* (2 lokality), *tel-ęc-ų* (2 lokality), *tel-ųk-i* (2 lokality), *tel-ik-i* (1 lokalita), *tel-en-ųj-a* (1 lokalita), *tel-ęt-i-ja* (1 lokalita), *tel-ęt-ųk-a* (1 lokalita), patriace v súčasnosti – na základe porovnania s nominatívnymi podobami – do rozličných deklináčnych typov maskulín, feminín aj neutier (autor morfonologických rekonštrukcií Ľubor Králik). Areálový výskyt jednotlivých podôb ilustrujeme obrázkom č. 3.

Problémy tohto charakteru sa z hľadiska OLA považovali za dominantné najmä v jeho lexikálno-slovo tvornej sérii. Postupná analýza rekonštruovaných podôb z hľadiska morfológického, resp. morfonologického prístupu k problematike ukazuje, že skúmané javy tvoria integrálnu súčasť jeho hláskoslovno-gramatickej série. Tendencie zo spracovania problematiky vývinu *nt*-kmeňovej deklinácie typu Npl *telę sme si overili a dokumentujeme ich porovnaním s tvarmi nominatívu singuláru podľa dota-

Obr. 4. Výskyt rozličných tvarov Nsg *telę

zníka OLA, otázka č. 215 Nsg *tel-ę* (Вопросник 1965, 85). Aj rozvoj tejto východiskovej podoby sa vyznačuje areálovou divergenciou, ktorá celkom prirodzene nedosahuje takú variabilitu, akú vykazujú tvary Npl. V singulárovej podobe dominujú makrotypy *tel-ę*, *tel-en-ъk-ъ*, *tel-ъk-ъ*, *tel-ъ=-ak-ъ*, *tel-uk-ъ*, mikrotypovú povahu nadobudli *tel-ъc-ъ* (1 bod), *tel-en-ъk-o* (1 bod), *tel-ęt-ъ* (1 bod), *tel-ęt-ik-ъ* (1 bod), *tel-ęč-a* (1 bod), *tel-ъ* (1 bod), *tel-ič-ъk-a* (1 bod), *tel-en-ъk-a* (1 bod). Areálovú distribúciu podôb vyjadruje obrázok č. 4.

Spracovanie Npl *telę* ako východiskového tvaru a distribúcia súčasných podôb presahuje problematiku morfológie a do dominantnej pozície sa v ňom dostáva slovtvorný fenomén. Preto podoby odvodené od pôvodného východiskového tvaru treba interpretovať nielen morfológicky, ale komplexne, v prvom rade ako prechod od jednoduchých tvarov k derivovaným, ktoré pod vplyvom derivačných morfém ovplyvnili aj ich morfológický status. Interpretované javy sú zároveň svedectvom rozvoja

opozície *singulár – plurál*, t. j. zachovávanía významu plurálu (*tel-ad-i, tel-itj-i*), upevňovania substantívnych tried mláďat so znakmi pôvodných neutier (*tel-ьč-ət-a*) a stabilizácie kolektív z kategórie feminín (*tel-ad-b, tel-in-bj-a, tel-ьč-in-bj-a*). Nový stav je dôsledkom reštrukturalizácie pôvodných prvkov gramatického systému na jednej strane a svedectvom systémového prehodnocovania morfológického statusu a zaradovania sa nových tvarov, ktoré vznikli deriváciou, do funkčnej gramatickej štruktúry (Krupa 1980, 36). Tieto procesy sú prirodzené a spontánne, nevykonali sa vo všetkých areáloch rovnomerne a premietli sa do nich špecifické jazykové, historicko-spoločenské, medzijazykové areálové znaky konkrétnych území, najmä formujúce sa či meniace sa jazykové vedomie používateľov konkrétnych jazykových útvarov.

Dôležitým fenoménom jednotlivých jazykových oblastí z hľadiska ich prirodzeného morfológického vývinu je skutočnosť, že v rámci *Slovanského jazykového atlasu* – s ohľadom na jeho metodológiu, veľkosť areálu a interpretačné možnosti – hovoríme o základných diferenciacných tendenciách morfológickej roviny z hľadiska areálovej makroštruktúry, t. j. z pohľadu jazykovej diferenciacie území podľa vytýčenej bodovej siete – 853 výskumných lokalít. Tento vyčerpávajúci opis vnútornej typologickej charakteristiky skúmaných jazykových území však musí mať oporu v dopĺňovaní predpokladaných tendencií na základe mikroštruktúr jednotlivých areálov, na základe hlbšieho výskumu a interpretácie stavu podľa národných nárečových atlasov, resp. interpretácií súčasného stavu na pozadí prirodzených útvarov z predpisovných období jednotlivých jazykov, ako to v prípade slovenského jazyka urobil svojou monografiou Eugen Pauliny (Pauliny 1990). Konštatovanie E. Ďuroviča (Ďurovič 1973, 225) o tom, že [klasifikácia slovanských jazykov na základe striednic za praslovanské skupiny hlások vychádza zo stavu spreď vyše 1000 rokov a úplne ignoruje tie špecifické znaky jednotlivých slovanských jazykov, ktoré sa sformovali v období ich samostatného vývinu], je z hľadiska interpretácie morfológického typu slovanských jazykov výsostne inšpirujúca a doterajšie výskumy prirodzených gramatických tvarov z rozsiahleho celoslovanského územia to potvrdzujú. Tak isto sa nimi dokazuje, že okrem tradičného genetického kritéria má pri charakteristike morfológického typu jednotlivých slovanských jazykov veľký význam štruktúrny a areálový prístup. Z hľadiska prirodzeného morfológického vývinu slovanských jazykov a zo zovšeobecňovania základných vývinových tendencií do kodifikovaných podôb vyplýva, nimi je určovaný a nimi je podmienené aj vedomie a poznanie o súčasných spisovných podobách slovanských jazykov, é ich prirodzených formách a metódach ich porovnávanía.

Literatúra

- Brozović, D., Ivić, P. (1988), *Jezik, srpskohrvatski, hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Zagreb.
- Ďurovič, E. (1973), *Типология флективной основы в славянских языках*. „Scando-Slavica“, nr. 19, s. 225–243.
- Krupa, V. (1980), *Jednota a variabilita jazyka*, Bratislava.
- Вопросник Общеславянского лингвистического атласа* (1965), ред. Р. И. Аванесов, Москва.
- Общеславянский лингвистический атлас. Фонетическая транскрипция* (1964), ред. Р. И. Аванесов, Москва.

- Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования. Вступительный выпуск* (1971), ред. Р. И. Аванесов, Москва.
- Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования. Вступительный выпуск. Общие принципы. Справочные материалы* (1978), ред. Р. И. Аванесов, Москва.
- Общеславянский лингвистический атлас* (1988a), Серия фонетико-грамматическая. Выпуск 1. Рефлексы *ě, ред. Р. Ivić, Beograd.
- Общеславянский лингвистический атлас* (1988b), Серия лексико-словообразовательная. Выпуск 1. Животный мир, ред. Р. И. Аванесов, Москва.
- Общеславянский лингвистический атлас* (1990a), Серия фонетико-грамматическая. Выпуск 2a. Рефлексы *ę, ред. В. В. Иванов, Москва.
- Общеславянский лингвистический атлас* (1990b), Серия фонетико-грамматическая. Выпуск 2b. Рефлексы *Q, ред. J. Basara, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Общеславянский лингвистический атлас* (1994), Серия фонетико-грамматическая. Выпуск 3. Refleksy *ьг, *ьг, *ьI, *ьI, ред. J. Basara, Warszawa.
- Общеславянский лингвистический атлас* (2000a), Серия лексико-словообразовательная. Выпуск 2. Животноводство, ред. J. Basara, Warszawa.
- Общеславянский лингвистический атлас* (2000b), Серия лексико-словообразовательная. Выпуск 3. Растительный мир, ред. А. И. Падлужны, Минск.
- Общеславянский лингвистический атлас* (2003a), Серия фонетико-грамматическая. Выпуск 4б. Рефлексы *ь, *ь, ред. Z. Topolińska, Скопје.
- Общеславянский лингвистический атлас* (2003b), Серия лексико-словообразовательная. Выпуск 8. Профессии и общественная жизнь, ред. J. Basara et J. Siatkowski, Warszawa.
- Общеславянский лингвистический атлас* (2006), Серия фонетико-грамматическая. Выпуск 4a. Refleksi *ь, *ь, ред. D. Brozović, Zagreb.
- Общеславянский лингвистический атлас* (2007), Серия лексико-словообразовательная. Выпуск 6. Домашнее хозяйство и приготовление пищи, ред. Т. И. Вендина, Москва.
- Общеславянский лингвистический атлас* (2008), Серия фонетико-грамматическая. Выпуск 5. Рефлексы *о. Ред. Т. И. Вендина, Л. Э. Калнынь, Москва.
- Общеславянский лингвистический атлас* (2009), Серия лексико-словообразовательная. Выпуск 9. Человек, ред. J. Siatkowski et J. Waniakowa, Kraków.
- Общеславянский лингвистический атлас* (2011), Серия фонетико-грамматическая. Выпуск 6. Рефлексы *е, ред. Т. И. Вендина, Л. Э. Калнынь, Москва.
- Общеславянский лингвистический атлас* (2012), Серия лексико-словообразовательная. Выпуск 4. Сельское хозяйство, ред. A. Ferencíková et al., Bratislava.
- Общеславянский лингвистический атлас* (2015), Серия лексико-словообразовательная. Выпуск 10. Народные обычаи, ред. Т. И. Вендина, Москва–Санкт-Петербург.
- Pauliny, E. (1990), *Vývin slovenskej deklinácie*, Bratislava.
- Siatkowski, J., Rembiszewska, D. K., (2015), *Zróznicowanie morfologiczne wyrazu *orę ,ramię' w językach i dialektach słowiańskich*, [w:] *Jazykovedné štúdie*, 32, ред. G. Múcsková, K. Balleková, E. Králik, Bratislava, s. 163–171.
- Žigo, P. (2013), *К проблеме картографирования субстантивных парадигм в диалектах славянских языков*, [w] *Грамматика славянских языков. Механизмы эволюции. Утраты и инновации. Историко-типологические явления*, ред. Л. Калнынь, Москва, с. 37–47.

